

Uzun Erimli Bilim ve Teknoloji Politikaları Oluşturmaya Katkıda Bulunacak Bir Merkez İçin Gerekçe (Öneri / Taslak)

hazırlayan:

Hasan Ünal Nalbantoğlu
ODTÜ Sosyoloji Bölümü

Yeni bir yüzyıla girmekte olan dünyamızda bilim ve teknolojinin, ya da bir başka deyişle, **teknolojik bilimin** yaşamın bir çok alanında egemen konuma geçtiği açık seçik görülmektedir. Bugün aşağı yukarı dört yüz yıllık bir sürecin sonunda yeni bir teknolojik aşamaya geçişin doğurgularını bütün yönleriyle yaşamaktayız. Dahası, enformasyon çağına yerini bırakmakta olan bu uzun zaman dilimini artık bir zaman dilimi olarak görmemiz ve değerlendirmemiz imkan dahiline girmiş bulunmaktadır. Bilim ve teknoloji tarihi üzerine aşağı yukarı 1920'lerden bu yana sürdürülen araştırma ve değerlendirmelerin hatırı sayılır bir birikimi vardır. Bu birikimin en önemli sonucu da, XVII. Yüzyıldan bugüne doğa ve topluma bakışımıza egemen olan çerçevenin, Antik ve Orta Çağlardakıyla karşılaştırıldığında, ne denli köklü bir kırılma ve kopuş sergilediğidir.

Daha da önemlisi, içinde yaşadığımız bu çerçeveyi tartışmadan kabullenmişken, varolan yaşam biçimlerini şekillendiren temel etkenler arasında en önemlilerinden olan **"teknolojik bilim"**in son derecede devingen ve kökten sonuçlara yol açacağı şimdiden sezilen yeni bir aşamaya girmiş bulunmasıdır. Bu gelişmenin XXI. Yüzyıldaki olası toplumsal sonuçları hakkında bazı öngörülerde bulunulması mümkün olsa da, hiç kimse bu konuda şimdiden kesin bir şey söyleyemez. Bu sonuçlar hakkında -- ve hele Türkiye bağlamında-- bir şeyler söyleyebilmek için sorunsal iyi konulmuş, kapsamlı ve eşgüdümlemiş araştırmalara gerek vardır.

Bu demektir ki, yeni gelişmelere gebe olduğu belli **şimdiki konjonktürün olası sonuçları karşısında** daha şimdiden, zihnen ve pratikte olabildiğince hazırlıklı olmak gerekir. Bu durum, ekonomik bakımdan gelişmiş ve görece istikrarlı yapılara kavuşmuş, bir süredir "sanayi-sonrası"nın üretim yapılarına geçmekte olan, uzun zamandır da bilim ve teknoloji alanında ciddi birikime sahip ülkelerde bile varolanla yetinmeyen önemli, hatta kökten adımlar atılmasına yol açmaktadır. Türkiye gibi, gelişmesini uzun zamandır gelişmiş ülkelerin ekonomik ve siyasal yapılaşmalarına öykünerek gerçekleştirmeye çabalamış bir ülkede de, bu yeni durumun ayrıntılı ve kapsamlı değerlendirilmesi, **kör kısa dönem getirilerinden çok, uzun erime gözünü diken bir "vizyon"la adımlar atılması** gerekir.

Eğer şimdiki dek hep olduğu gibi, hep başka ülkelere esen bilim ve teknolojik yenilik rüzgarlarında **uçuşan yaprak gibi kalmak istenilmiyorsa**, böylesi uzun erime odaklanmış bir vizyonla ülkemizin gelecekteki bilim ve teknoloji politikalarının oluşturulmasını ciddi bir gereksinim olarak benimsemek **önkoşuldur**. Bu iddia da, başka toplumlardaki gelişmelerin sürekli olarak izlenmesi gerektiğini, ama başka yerlerde üretilmiş bilimsel her fikrin ya da teknolojik her ürünün basit ve bağımlı bir tüketicisi kalmanın ötesine geçmemiz zamanının artık geldiğini söylemekle birdir.

Böylesi bir öncüden hareket eden vizyona uygun "ground plan"lar geliştirecek ve onların temelinde somut bilim ve teknoloji politikalarının oluşturulmasına pratikte katkıda bulunacak kalifiye insan gücü **ülkemizde yeterince vardır**. Önemli olan, **bu insan gücünün sözünü ettiğimiz vizyon doğrultusunda ve ondan türeyen "ground plan"lar çerçevesinde çalışmasını en etkin biçimde gerçekleştirebilecek örgütlenmelerin oluşturulmasıdır**.

İstenen atılımlar ancak **özgürce** başkalarından öğrenen, bu arada eleştirel uzaklığını sürekli koruyan bir bilim anlayışı temelinde **gerçekleşebilir**. Gerçekçi olmak gerekirse, böylesi bir zihniyetin egemen olduğu durumlarda bile, kısa erimde beklenenlerin gerçekleşmesini beklemek mucize beklemekle birdir. **Esas önemli olan, ilk adımın son derece sağlam atılması ve ardından gereken "görelilik" sahibi yapılar çerçevesinde kararlı bir biçimde sürdürülmesidir**.

Bu genel görüşten hareketle, önerilecek yapılanmanın dünyada ve ülkemizde varolan gerçekliğe sırtını dönmeyen, ama şimdiye dek çoğu kez olduğu gibi bu gerçeklik karşısında tam bir teslimiyet içine düşmeyecek biçimde oluşturulması gerekir.

Daha somut planda konuşulacak olursa, geleceğe dönük kararlı bilim ve teknoloji politikalarının üretilmesi ve yaşama geçirilmesine katkıda bulunmak üzere oluşturulacak, "merkez" ve/veya "program" türünden bir işleyişin doğal toprağı üniversiter bir ortam gibi görünüyor. Ama bu etkin bir işleyişin yalnızca gerekli koşullarından birini sağlar, yoksa yeterli koşul değildir.

Esas önemli olan, yaşama geçirilmesi düşünülen "merkez" ve/veya "program"ı yönlendirecek ve güdecek, işlerin gündelik akışı içinde sözü geçmeyecek olan, ama sürekli kafaların gerisinde, olayların ardalanında yer tutacak olan **bilimsel zihniyet ve felsefenin hangisi olduğudur**. Günümüzde, bir yandan bilim ve teknoloji alanında beklenmedik yeni gelişmeler yaşanırken, öte yandan benimseyegeldiğimiz kartezyen-newtongil temelli bilim yapma tarzı ve felsefesi ciddi bir bunalım içine girmiş bulunmakta ve bizzat bilim pratiğı içindeki eyleyiciler tarafından sorgulanmaktadır. Bu sorgulamanın gerek araştırmasıyla ve eğitimiyle üniversiter işleyiş, gerekse oluşturulacak bilim ve teknoloji politikaları açısından önemli sonuçları olması gerekir.

Dünyada epeydir gündemde olan bu sorgulamanın Türkiye'de bilimsel ve akademik kuruluşların bünyesinde bugüne dek pek tartışıldığı, hele somut yeni adımlar atılmasında rol oynadığı hiç söylenemez. Tersine, özellikle 1980 sonrası dönemde pazara egemen iktisadi trendler üniversitelerdeki araştırma ve eğitim faaliyetlerini değişik biçimlerde koşullandırmış, salt kârlılık ilkesine ve kısa erimli getirilere dayanan kör pazar mekanizmalarının kapsamlı ve temelli bir bilim anlayışı yerine bazı "uygulamalı" bilim dallarına prim vermesi nedeniyle üniversiter eğitim faaliyetinde de "kârlılık" ilkesi öne geçmeye başlamıştır. Açık ya da örtük olarak bu durumun meşullaştırılması ya da "dünya böyle" diye haklı çıkarılması sürdüğü sürece amaçlanan bilim politikasının hakkı verilerek oluşturulabileceğini sanmam. Bu durumun hazırlık komisyonunda etraflıca tartışılarak sağlam bir kuruluş gerekçesinin geliştirilmesi gerekir.

Bu konudaki spesifik noktalara gelince:

1. Böylesi bir merkezin ODTÜ'de kurulması, **üniversiter ortamın görece özerk olması** ve doğrudan müdahalelere açık olmaması **nedeninin** yanında, üniversitemizde bu işi başaracak birikimin yeterli olması nedeniyle, son derecede uygundur.

2. Ama kısa erimde kaynak sağlamak amacıyla girişilebilecek pragmatik proje, dışarıya kurs, vb. faaliyetlerin uzun erimli **temel bilimsel araştırma ve bilim-teknoloji eğitiminin önüne geçmesine izin verilmemesi koşuluyla...**

3. Nedeni sorulacak olursa şunu hatırlamak yeterlidir: Çağımız bir tekno-bilim ve enformasyon çağıdır ama bu temel doğrudan hareketle kolayca eğitim ve araştırma faaliyetlerinde akıntıya kapılma tehlikesi vardır. Dünyayı görünüşleriyle hemen kabul etmeyen bilinçli bir felsefenin kurulacak merkez ve başlatılacak lisansüstü programı daha işin başından yönlendirilmesi ve gütmesi esastır. **Aksi takdirde, yeni kurulacak olan merkez ve geliştirilmesi düşünülen lisansüstü programın halihazırda bir çok üniversitede pragmatikliğe kendini daha kurulumlaştıkça kaptırması, dar bir bilim anlayışının ve pazarın (hem akademik hem de üniversite-dışı) kölesi başka merkezlerden ve programlardan farkı kalmaz.**

3. Adında 'teknik üniversite' sözcükleri geçse de ve geçmişte kaynakların eşitsiz dağılımında bu bir gerekçe, bir haklı çıkarma olarak kullanılmış olsa da, ODTÜ her şeyden önce bir üniversiter kuruluş ve salt bir "uygulamalı bilim" ve "pazarlamacılık" üniversitesi değildir. Öyle olanlara üniversite adı yerine "teknik okul" adını yakıştırmak daha doğru olur. Eğer egemen araştırma ve eğitim anlayışı yakın geçmişte olduğu gibi, 'getirisini bol ve çabuk' olan ve dünyayı salt sayılara indirgeyen ve de iyi paketleme servisinde yönetilen projelerden ve insan kaynaklarını yetiştirmekten ibaret sanılırsa, "we may as well kiss the coming center goodbye."

4. Özetle, ODTÜ'nün salt bir teknoloji ve "applied science" yeri olduğu yönündeki, geçmişe hakim yanlı kafa yapısını geride bırakarak, eldeki konuya yaklaşmamız gerekiyor. Bir yanda kör piyasa mekanizmalarının, öte yanda da müdahaleci ulus-devlet politikalarının ve onların öncelik ve istemlerine güdümlenmiş zihniyeti "örtük" ya da "açık" kabul etmiş bir merkez ya da programdan

"bilim ve teknoloji politikaları" üretmesini beklemek safdillik ve fazla iyimserlik olur. Sağlıklı ve gerçekten ileriye dönük böylesi bir program, gerçekte varolan koşulları unutmaksızın çalışmalı, ama varolan gerçekliğe de ödün vermeden adımlarını "against the tide" atacak biçimde oluşturulmalıdır.

5. Peki bu durumda girişilecek yeni çabayı güdecek *alternatif* bilim ve teknoloji anlayışı nasıl olmalıdır?

Her şeyden önce, modern bir üniversiter yapıda kabaca üç ana bölümlenmeden söz edilebilir.

a. mantık / dil / matematik üçlemesinin oluşturduğu ve gerek teorik ve temel gerekse uygulamalı bilim dalları ve disiplinlerde yaygınlıkla kullanılan şablon. **Dikkat: Bu şablonun genelgeçer olması onun her zaman ve her alanda mutlak uygulanabilirliğini göstermez. Evren ve sembolik Dünyamız her zaman sayılara ve mantık kurallarına indirgenemeyecek denli zengindir. Dolayısıyla, araştırma yapılırken matematik kesinlikleri tek ölçüt almak bilimsel (scientific) değil, "bilimsici" (scientistic) bir yanılsama ve yanlılıktır.**

b. Doğrudan uygulamaya dönük olmayan temel araştırmalar ve eğitime dayalı **Doğa ve Toplum–İnsan bilimleri. Gene dikkat! 'Temel bilimler' sözcüğünden yalnızca doğa bilimlerini anlamak "is an impoverishment of the scientific soul, and serves only the existing power hierarchies within academia."**

c. Uygulamalı bilim dalları: Temel doğa ve toplum–insan bilimlerinin bulgu ve yorumları üzerine kurulu ve onlardan türeyen bilgilerle araştırma yapan ve eğitim veren disiplinler. (örn.: farklı fakülte, merkez ve enstitü yapılarına dağılmış bir çok mühendislik, mimarlık, uygulamalı fizik, uygulamalı sosyoloji ve psikoloji dalları, işletmecilik, 'area studies,' vb.)

6. Bugün üniversiter ortamlarda pazar ya da devlet politikaları gereği bazı (özellikle de 'uygulamalı') alanların diğerlerinin zararına serpilmiş ve daha etkin yapılanmalarda iktidar sahibi olmuş bulunması, çağımıza halen egemen yukarıdaki bölümlenmenin reddedilmesi için bir gerekçe **oluşturamaz. Esas olan, yalnızca dar bir alanda 'uzman' yetiştirmek değil, uzmanın aynı zamanda 'scholar' olarak yetişmesini ve düşünmesini körükleyecek, böylelikle bilimsel ufku genişletecek araştırmaları özendirmek ve desteklemek, üniversiter eğitimi de hemen her kademesinde böyle bir vizyon genişliğiyle sürdürecektir. Bunun entegral bir parçası da, formalist şablonlar halinde eğitime empoze edilmeyen, tersine yukarıdaki en genel bölümlenmeye saygı gösteren gerçek bir "disiplinlerarasılık"tır. Çok sık ve özensiz biçimlerde sözü edilen "disiplinlerarasılık" sözcüğü aslında uzun erime dönük "scholarship"ın zararına, o gün için akademik ve iç / dış piyasada geçerli diye tek başına önemliymiş sanılan "uzmanlık"ları haklı çıkarmaktan başka bir işe yaramaz. Bu da son derecede kısa erimli, kozmetik, günlerin köpüğü, türünden önlemlerde ifadesini bulur ve kaynakların ileride savurgan biçimlerde kullanılmasıyla sonuçlanır. Üniversiter ortamda yapay yollarla yaratılmamış, bilim dallarının maddi pratiklerinin doğal gelişmesi içinde ortaya çıkan ara alanlardır gerçek bir disiplinlerarasılığı ortaya çıkaran şey. Madem ki, "Batı" denen kültür dairesine indekslidir akademik eğitimimiz, bari oradaki günlerin köpüğü akademik pazarlamalara öyküneceğimize, en azından XVIII. yüzyıldan bu yana Batı üniversitelerinde saygı gösterilen ve gelenekleşen "universitas" anlayışını, "içinde bulunduğumuz 'civalı imaj devri' böyle gerektiriyor" diye bilimsel faaliyetimizden kapı dışarı etmeyelim.**

Kurulması tasarılan yeni bir merkez ve lisansüstü ağırlıklı programı varolan bir çok programdan farklı kılaacak özellikler kanımca yukarıdaki noktaların yürekte benimsenmesiyle oluşacak 'tacit dimension' üzerinde şekilleneceklerdir.

27 Ekim 1995
ODTÜ Sosyoloji Bölümü
Ankara

CC. Prof. Dr. Süha Sevük, ODTÜ Rektörü
Prof. Dr. Tosun Terzioğlu, TÜBİTAK